תוכנית יארינג

ב־1977 קיבלה ממשלת מנחם בגין את עקרונות תוכנית השלום שממשלת גולדה מאיר דחתה ב־1971. מלחמת יום הכיפורים היא שיצרה את ההבדל, והיה אפשר למנוע אותה לו נענתה ממשלת גולדה ליוזמת יארינג. בהגיעם לשלום באיחור, הערבים והישראלים דומים אלה לאלה דמיון טרגי הרבה יותר מכפי שהם מוכנים להודות.

גרשון שפיר

פרוץ מלחמת יום הכיפורים הפתיע את ישראל. דו״ח ועדת אגרנט מאפריל 1974 האשים את צה״ל כי לא שעה להתרעות המוקדמות על מתקפה ערבית משום שהיה שבוי ב״קונספציה״ קטלנית, שלפיה המצרים לא יחצו את תעלת סואץ כדי להחזיר לידיהם את סיני אלא אם כן יגיעו לעליונות אווירית. לפיכך קבעה הוועדה, שהאחריות להיעדר כוננות בצה״ל, בראשית מלחמת יום הכיפורים, חלה על קצינים בכירים בלבד. ועדת אגרנט ביקשה אמנם להטיל אחריות משפטית בהגדרתה הצרה בלבד, אך דעת הקהל הישראלית חשה שיהיה זה בלתי סביר לפטור מאחריות את שר הביטחון, משה דיין, ואת ראש הממשלה, גולדה מאיר, וכפתה עליהם לקבל אחריות ציבורית ופוליטית. ב־11 באפריל 1974, כאשר כמה מחברי הכנסת של מפלגת העבודה סירבו לתמוך בגולדה מאיר בהצבעה על הצעת אי־אמון של הליכוד, התפטרה מאיר ועמה הממשלה. אך הן ועדת אגרנט והן הכנסת שגו בכך שלא חלקו לממשלה אחריות פוליטית והיסטורית מרשיעה יותר. שכן, אחריות הממשלה לא הצטמצמה לאי־חיזוי מלחמת יום הכיפורים; אשמתה היתה בכך שהיא לא מנעה את המלחמה מעיקרה, ולמעשה אף החישה את בואה.

מה עמד על סדר היום הציבורי בשנים שבין אופוריית מלחמת ששת הימים לבין ימי הקדרות והשפל של מלחמת יום הכיפורים? שבועות אחדים לאחר הניצחון המרשים של מלחמת ששת הימים היתה העילית הפוליטית הישראלית עדיין חסרת כיוון ברור. טרם נוצרו קווי הפרדה בין דעות נוגדות, ואישים שונים השמיעו הצעות ורעיונות מגוונים, לעתים סותרים. בין אלה בלטו שתי הצעות חדשניות: האחת היתה ההחלטה הסודית של ממשלת ישראל, מ־19 ביוני 1967, להסכים לסגת לגבולות הבינלאומיים עם מצרים וסוריה תמורת הסכמי שלום. השנייה היתה הצעתו של יגאל אלון, מ־19 באוגוסט 1967, להקים בגדה המערבית מדינה פלסטינית ריבונית זוטא, שתהיה קשורה לישראל בחוזה הגנה הדדית ובשוק משותף.

עונת ההצעות המתונות, הרשמיות והלא־רשמיות, חלפה במהרה. ״שלושת הלאווים״ של ועידת חרטום, שנערכה ב־2 בספטמבר 1967 (לא למשא ומתן, לא להכרה ולא לחוזה שלום), פורשו על ידי גולדה מאיר כקריאה להשמדת ישראל וכהוכחה לכך שהעמדות הערביות לא השתנו אחרי המלחמה. בתגובה להחלטות הוועידה ביטלה ממשלת ישראל, ב־30 באוקטובר, את הסכמתה לסגת לגבולות הבינלאומיים בגולן ובסיני במסגרת חוזה שלום עם סוריה ומצרים. תחת זאת החליטה לדרוש גבולות בטוחים, מוסכמים ומוכרים, שייקבעו במסגרת הסכמי שלום. בישראל פורשו החלטות ועידת חרטום כביטוי לעוינות ולנוקשות ערבית מתמשכת, אבל למעשה הניחה הוועידה אבן פינה לסדר עדיפויות חדש ביחסי העולם הערבי עם ישראל.

שתי סקירות היסטוריות חדשות ומפורטות, פרי עטם של חוקרי מזרח תיכון ישראליים, מאתרות את שורשי תהליך ההתמתנות ביחסו של העולם הערבי לישראל, ובמיוחד ביחסה של מצרים, כבר בעקבות מלחמת ששת הימים (Sela 1998, 344; Meital 1997). מצרים ומדינות ערב המתונות עלו אז על מסלול של משא ומתן עקיף עם ישראל. החלטות הוועידה העמידו את הנושא הפלסטיני במקום משני והעניקו עדיפות למטרה המיידית: נסיגה משטחי הגדה המערבית, ירושלים וסיני. נאצר, ששקד על בנייה מחודשת של צבאות ערב כדי לשמור לעצמו אופציה צבאית, הסכים יחד עם זה לנסות להגשים את המטרה שנקבעה באמצעים פוליטיים ודיפלומטיים, גם תמורת ויתורים ערביים. אמנם שלושת הלאווים של הוועידה קבעו גבולות ברורים לוויתורים הערביים, אך גם פתחו פתח להסכם אי־לוחמה עם ישראל. לאור כל זאת, לא מפתיע שסוריה נעדרה מן הוועידה בעוד שעיראק, אלג׳יריה והפלסטינים הסתייגו מן הנכונות הנרמזת לתשלום מחיר פוליטי.

את השיחות הדיפלומטיות בשנים שלאחר מלחמת ששת הימים יש לראות בהקשר המשולש של תפקיד האו״ם, היריבות בין ארצות־הברית לברית־המועצות ומלחמת ההתשה בין מצרים לישראל. בכל אחד ממישורים אלה התנהל משא ומתן נפרד: מאמצי האו״ם כוונו למציאת פתרון כולל; המעצמות הגדולות העדיפו להתמקד בפתרונות חלקיים; את מלחמת ההתשה, שמצרים פתחה בה במארס 1969, היה צורך לסיים כדי

1967 בירושלים וסביבותיה, בהר חברון ובפרוזדור יריחו. שאר שטחי הגדה יוחזרו לריבונות ירדנית או פלסטינית. 27 < נפתחת תערוכת צילומי מלחמת הניצחון בבית יד לבנים בתל־אביב. 28 < הפגנה בשכם נגד שלטון ישראל ובדרישה ליציאת כוחות צה"ל. 31 < ארבעה נכבדים ערבים מהעיר העתיקה בירושלים הוגלו לאחר שקראו לאי־שיתוף פעולה עם ישראל. + דיונים בכנסת על "בעיית המתנדבים מחוץ־לארץ" וטענות על טיפול כושל והחמצת הסיכוי "לגל עלייה מארצות הרווחה". < רואה אור גיליון ראשון של פשיטא – עיתון ספרותי שימושי לכל, בעריכת מאיר ויזלטיר ובהשתתפות יאיר הורביץ ויונה וולך. במרכזו מאמרי ביקורת על נתן זך. < כתב־העת הספרותי יוכני, בעריכת נתן זך ואורי ברנשטיין, שב להופיע לאחר הפסקה של ארבע שנים. העורכים מתלוננים על היעדרה של ספרות מודרנית מיובאת בגלל מכס על ספרים מיובאים. < "הצהרה ישראלית־ערבית משותפת" של "הארגון הסוציאליסטי הישראלי" ו"החזית הפלסטינית הדמוקרטית" קוראת לאפשר לפלסטינים להחליט על עתידם הפוליטי. < הסופר ש. שלום מכריז במאמר המערכת של קשת על "אתחלתא דגאולה": "פעמי גאולה הנה הם! לוחמי ישראל פרצו ימה וקדמה, צפונה ונגבה והגישו לנו על כפיים את כל ארץ החזון הנכספת, את ירושלים עיר הקודש ואת חברון, יריחו ובית לחם... מעתה לא נותר אלא רק צו אחד בפי גואל ישראל: עלה ורש!". < החברה הישראלית – רקע, התפתחות ובעיות, מאת ש.נ. אייזנשטדט: ניתוח סוציולוגי כולל של החברה הישראלית. הספר עתיד להיות טקסט מרכזי במחקר החברה הישראלית. < לכסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים, מאת גדעון קרסל. < על מצבו של האדם, מאת פנחס שדה. < תערוכה של יגאל תומרקין במוזיאון ישראל ובה התייחסות ישירה ואנטי מלחמתית למלחמת ששת הימים. < גל "אלבומי ניצחון" וספרים על מלחמת ששת הימים. הספרים יופיעו במהלך השנה הקרובה.

'שיח לוחמים, פרקי הקשבה והתבוננות', חשבון נפש אחרי מלחמת 1967, עורך אברהם שפירא, בהוצאת חברים צעירים מהתנועה הקיבוצית.

אוגוסט 7 < שביתת מסחר בירושלים המזרחית. 9 < משה דיין מכריז כי ישראל לא תחזור לגבולות 1948. < אנשי עסקים מכל העולם דנים באפשרויות הכלכליות שיצרה המלחמה. < מנחם בגין באספה בחצור הגלילית: "במלחמת מגן שינויים טריטוריאליים הנם לא רק כורח, אלא זכות, צדק, חוק ומשפט". 14 < השר ישראל גלילי: "הסירוב של שליטי ערב מרחיק את השלום ומחייב את ישראל במעשים של ביסוס ונורמליזציה בכל השטחים המוחזקים על ידי צה"ל". 15 < יצחק טבנקין: "שום הצעה אינה יכולה לבוא במקום ארץ־ישראל השלמה, שהנה ארץ אחת ללא גבולות – לבנות אותה, ליישב אותה ולרכז בה את רוב העם היהודי". 16 < הרב הראשי לצה"ל, הרב שלמה גורן, עורך תפילת מנחה ותקיעה בשופר על הר הבית ביום תשעה באב; חוגים מדיניים ודתיים, יהודים ומוסלמים, מגנים את המעשה. 22 < עמוס עוז בדבר: "גם כיבוש נאור והומאני וליברלי הוא כיבוש. אני חרד לזרע שנטמן בלב הכובשים". 25 < נשיא טוניסיה, חביב בורגיבה, קורא למדינות הערביות להכיר בקיום מדינת ישראל. 27 < כוחות הביטחון הורסים שישה בתים באבו דיס, לאחר שנורו מהם יריות לעבר רכב ישראלי. 28 < הרב הראשי לישראל מכריז כי שאלת הקמת בית המקדש אינה אקטואלית.
+ הרב צבי יהודה קוק מפרסם את מנשר "לא תגורו", בו הוא מביע את דעתו נגד הנסיגה מהשטחים הכבושים: "הארץ הזאת היא שלנו, אין כאן שום שטחים ערביים ואדמות ערביות, אלא אדמות ארץ־ישראל, נחלות אבותינו הנצחיות". < האוניברסיטה העברית בירושלים מעניקה תואר ד"ר כבוד לרמטכ"ל יצחק רבין בטקס חגיגי בהר הצופים. < לצה"ל באהבה, אלבום שירי מלחמת ששת הימים מפי יפה ירקוני. < על חברי רק"ח נאסר לבקר בשטחים ולהפיץ שם את עיתונם מחשש להתססת תושבי השטחים. < מפ"ם מציעה את "תוכנית השלום" שלה, המסתמכת על ברית בין ישראל לירדן, תוך קביעה כי "ירושלים השלמה היא בירתה של מדינת ישראל". < עמדת ישראל בסכסוך ישראל ערב, מאת יהושפט הרכבי: גם היונים וגם הנצים בציבור הישראלי מתנשאים כלפי הצד הערבי ומתעלמים ממשקלה של הזהות הלאומית אצלו. < נחמה, קובץ תרגומי "שירה ביטניקית", בעריכת דן עומר.

ספטמבר 6 < התפרעויות בכרם התימנים בתל־אביב במחאה על העסקת עובדים ערבים במקום. 8 < יצחק אורפז תוקף בהארץ אנשי רוח המעודדים את השיכרון הלאומי במקום לעמוד נגדו. 14 < משרד החוץ מודיע כי לא יסייע לבית הדין

לאפשר לצדדים להיכנס למשא ומתן, אם בחסות האו"ם ואם בחסות ארצות־הברית וברית־המועצות. בארצות־הברית אף התגלעה מחלוקת פנימית – בין מחלקת המדינה, שמעייניה היו נתונים לעימות האזורי, ואשר ביקשה למצוא גישה מאוזנת לסכסוך הישראלי־ערבי, לבין הבית הלבן, במיוחד בתקופת ניקסון וקיסינג'ר, שהתמקד בקשרים העולמיים וביקש להשיג דטאנט עם ברית־המועצות.

עידן חדש של פעילות דיפלומטית נפתח כאשר מצרים וישראל כאחת קיבלו את יוזמת רוג'רס. הפסקת האש של 90 הימים, שהחלה ב־8 באוגוסט 1970, חילצה את שני הצדדים ממורא הקרבות היומיומיים של מלחמת ההתשה, אשר הגיעה לממדים מסוכנים כשהסובייטים קיבלו על עצמם חלק נכבד מן ההגנה האווירית על מצרים. התנאי ליוזמה היה חידוש המשא ומתן העקיף בין הצדדים, בתקופת הפסקת האש, בחסות שליח האו"ם, גונאר יארינג. על פי נדב ספרן, התקופה החדשה התאפיינה בהבנה ש"מצרים ויתרה על דרישתה כי ישראל תיסוג בלי משא ומתן מוקדם ובלי הסכם חוזי בסופו של התהליך, ואילו ישראל ויתרה על דרישתה למשא ומתן בלי תנאים מוקדמים ואימצה בתוקף את החלטה 242" (Safran 1981, 447). פוטנציאל התמתנות נוסף נוצר בעקבות פרישתה של גח"ל מממשלת האחדות הלאומית, באוגוסט 1970, בשל התנגדותה ליוזמת רוג'רס, וכן עקב מותו של גמאל עבד אל נאצר ב־28 בספטמבר 1970.

בזמן הפסקת האש, שנותרה בתוקף עד מלחמת יום הכיפורים, הוצעו שני הסדרים: תוכנית דיין־סאדאת ותוכנית יארינג. תוכניתו של מנהיגה החדש של מצרים, אנואר סאדאת – התבססה על הצעה קודמת של משה דיין ואף הרחיבה אותה – לפתוח את תעלת סואץ במסגרת נסיגה ישראלית חלקית. נסיגה חלקית היתה מאפשרת את פתיחת תעלת סואץ והיתה יוצרת אזור מפורז בין הכוחות הישראליים לכוחות המצריים (והסובייטיים). ואולם, בניגוד לדיין, שמבחינתו הצעת הנסיגה החלקית עמדה בפני עצמה – סאדאת, שחשש כי נסיגה חלקית תשמש תחליף לנסיגה מלאה, דרש שלנסיגה החלקית תתלווה מראש התחייבות ישראלית להשלמתה. יתרה מזאת, פתיחת תעלת סואץ שירתה כנראה את האינטרסים של ברית־המועצות, שהגדילה את הצי שלה באוקיינוס ההודי, יותר מאשר את האינטרסים של ארצות־הברית. כתוצאה מחילוקי דעות אלה התוכנית לא בוצעה.

גונאר יארינג היה דיפלומט שבדי בכיר, ששירת כשגריר שבדיה בברית־המועצות כאשר או תאנט, המזכיר הכללי של האו"ם, מינה אותו לנציג מיוחד למזרח התיכון על פי החלטת מועצת הביטחון 242. יארינג דילג בין מצרים, ירדן וישראל, וצמצם חלק מן הפערים ביניהן, אך באפריל 1969 נראה שלא נותר לו עוד מה להציע. שליחותו של יארינג קיבלה תנופה חדשה בתחילת הפסקת האש. ב־1972, "רוב המדינות ומשקיפים רבים סברו [כי שליחותו] היא התקווה הטובה ביותר של המזרח התיכון" (Reich 1972, 20).

מטרתה של תוכנית יארינג היתה להשיג הסכם ישראלי־מצרי מקיף. בניסיון לעקוף את המשוכות הדיפלומטיות שהקימו מצרים וישראל – דרישתו של כל צד כי הצד האחר יבצע את הצעד הראשון – התבקשו השתיים להתחייב בו־בזמן. בתזכירים שמסר יארינג לשתי המדינות, ב־8 בפברואר 1971, התבקשה מצרים "למסור התחייבות להיכנס להסכם שלום עם ישראל"; ואילו ישראל התבקשה "למסור התחייבות להסיג את כוחותיה משטחי הקהילה הערבית המאוחדת (המצריים) לגבול הבינלאומי הקודם". כל התחייבות התבססה על התחייבותו בו־בזמן של הצד השני וכן על עמידה בתנאים משניים שהגדירו בפירוט את ההתחייבות הכוללת.

ב־15 בפברואר 1971 הצהיר אנואר סאדאת, נשיאה החדש של מצרים, על נכונותו "להיכנס להסכם שלום" עם ישראל. הוא דרש שבתמורה וכתנאי לכך ישראל תיסוג באופן מלא לגבולותיה מלפני מלחמת ששת הימים, וכן שתבצע כמה ויתורים נוספים, בעלי משקל פחות. סאדאת הבטיח "לתת לישראל את כל הערבויות שביקשה", על פי תוכנית יארינג, שכללה אמצעי ביטחון שונים כתחליף לתיקוני גבול. לדרישות הפלסטיניות שילם סאדאת אך מס שפתיים. ממשלת גולדה מאיר הודיעה בתשובתה, כי היא מוכנה לסגת "לגבולות בטוחים, מוכרים ומוסכמים, שייקבעו בהסכם השלום", אך הוסיפה כי "ישראל לא תיסוג לקו שמלפני ה־5 ביוני 1967" (Moore 1977, 1148-1156). תשובתה של ממשלת מאיר היתה קולו האמיתי של המערך, מכיוון שגח"ל כבר היתה מחוץ לממשלה.

בעוד שסאדאת הפגין "גמישות חסרת תקדים... [ב]הינתקותו הדרמטית מנוסחת חרטום" (Newsweek, 1.3.1971), ישראל לא השיבה "בוויתורים באותו סדר גודל" (Whetten 1974, 148). ממשלת מאיר הבינה היטב את משמעותה של תשובת סאדאת. "לא נעלם מעינינו שדבר־מה חשוב התרחש", הצהירה גולדה מאיר, ואף הוסיפה כי "כעת אנחנו מדברים על הסכם שלום אמיתי... מצרים עצמה אומרת כך" (Newsweek, 8.3.1971). כששקלה הממשלה את תגובתה לדרישתו של יארינג כי ישראל תתחייב לסגת מכל השטחים המצריים שנכבשו במלחמת ששת הימים, עמדו בפניה שתי אפשרויות. האחת, שארצות־הברית והאו"ם המליצו עליה, היתה להתעלם מן הדרישה לנסיגה מלאה. ברוח זו, אבא אבן הציע שישראל תחזור בתשובתה על נוסחתה הקלאסית, כלומר: הסכמה לסגת מקווי הפסקת האש "לגבולות בטוחים, מוכרים ומוסכמים שייקבעו בהסכם שלום" (רפאל ג. 1981, 230–231). "הובן", כתב יאיר עברון, "שאם ישראל תימנע מלהזכיר את העניין, יוכל עדיין יארינג להמשיך בשליחות התיווך שלו" (Evron 1973, 209). האפשרות האחרת, שהציע ישראל גלילי, יד ימינה של גולדה מאיר, בתמיכת משה דיין והשגריר יצחק רבין, ואשר התקבלה ברוב קולות בממשלה, היתה לציין ש"ישראל לא תיסוג לקווים שמלפני 5 ביוני 1967" (רפאל ג. 1981, 230–231). ההיגיון אמר שניסוח זה, שעמד בסתירה גלויה כל כך לדרישה המצרית, "יכשיל את אפשרות המשא ומתן" (ביילין 1985, 119) והמצרים יראו בו סמרטוט אדום (Newsweek, 15.3.1971). למרות זאת, בתגובה לגמישותו של סאדאת

'פרק א פרק ב', שירים מאת מאיר ויזלטיר, הוצאת עכשיו, תל־אביב.

1967 של הלורד, הפילוסוף, ברטרנד ראסל, אשר שלח ועדת חקירה למזרח התיכון, לחקור את בעיית הפליטים ושבויי המלחמה. 17 > מפקד כוחות צה"ל בגדה מוציא צו האוסר פעולות הסתה ותעמולה בגדה המערבית. 26 > דוד בן־גוריון מודיע כי לא יצטרף לאיחוד המתוכנן בין רפ"י, מפא"י ואחדות העבודה "כל עוד לא הובטח הטוהר המוסרי של הנהגת המדינה". 28 > חניכי תנועת בני עקיבא מחדשים את היישוב היהודי בגוש עציון.

+ הכל! גבולות השלום של ארץ־ישראל, אוסף מאמרים התומכים בסיפוח השטחים הכבושים לארץ־ישראל. בין הכותבים ישראל אלדד ואהרן אמיר. > ההקלטות המקוריות של כתבי קול ישראל וגלי צה"ל מהמלחמה מופקים כתקליט מסחרי. > אליעזר שביד קובע בפתחים, דו־ירחון למחשבה יהודית, כי במלחמת ששת הימים היה "גילוי של עמידה על מפתן האמונה, מעיין תשובה ומעיין גאולה". > מופיע המגזין פייטר: "סיפורי קרב, מתח והרפתקאות".

אוקטובר 16 > ח"כ מאיר וילנר נדקר על ידי תוקף, שמבקש למחות נגד פעולות חברי רק"ח. 21 > חיל הים המצרי מטביע את המשחתת אח"י אילת מול חופי פורט סעיד. ארבעים ושבעה הרוגים ומאה פצועים. 27 > היאחזות נח"ל ראשונה בסיני. 31 > כנס היסוד של "התנועה למען ארץ־ישראל השלמה". בין המשתתפים והחתומים על העצומה: משה שמיר, נתן אלתרמן, חיים הזז, אורי צבי גרינברג, יהודה בורלא, יעקב אורלנד, יצחק שלו ומשה טבנקין. > מוצתים משרדי מערכת השבועון בול.

+ הראשון לציון, הרב נסים, פוסק שאסור לסגת מן השטחים הכבושים. עמוס אילון מבקר את ההוויה החדשה של הישראלים ככובשים בסדרת כתבות בהארץ. > במערכה מפנה קריאה לאנשי דת מזרחים להשתתף במאבק על שוויון חברתי ונגד קיפוח עדתי. > סימפוזיון בנושא הפורנוגרפיה בעיתונות בספר השנה של העיתונאים. > שלום עברי, מאת יונתן רטוש: חזרה על עיקרי התפיסה הכנענית ועדכונה לאור המלחמה, קריאה לספח את השטחים הכבושים, להרחיבם ולהשליט בהם את השפה העברית. > שיח לוחמים – פרקי הקשבה והתבוננות: שיחות של חברי התנועה הקיבוצית בעקבות המלחמה; התחבטויות מוסריות של מנצחים. הספר, שהופיע תחילה כקובץ פנימי של התנועה הקיבוצית, יזכה לתהודה רבה ויודפס במספר מהדורות בארץ ובעולם. > דקלים ותמרים, שירי עם ערביים בתרגום נתן זך וראשד חוסיין. > האיש משם, רומן מאת יצחק בן־נר. > אריס סאן מופיע במועדון אקרופול ביפו. > ספרים וסרטים על פרשת המרגל אלי כהן.

נובמבר 1 > נחום גולדמן מתריע מפני "הלך רוח שוביניסטי מעורר דאגה" לאחר המלחמה. 5 > מבנים של האוניברסיטה העברית בירושלים בהר הצופים נחנכים מחדש. 12 > נאסר ייבוא חופשי של ספרים וכתבי־עת מארצות מזרח אירופה, שניתקו יחסיהן עם ישראל. 16 > בית המשפט העליון דוחה בקשה של שני זוגות בני קיבוצים לנישואין אזרחיים בנימוק כי "לא בשלה עדיין השעה לתיקון חברתי כה יסודי". 24 > התנועה למען ארץ־ישראל השלמה קוראת לזירוז ההתיישבות בשטחים שנכבשו.

+ העולם הזה: עובדים מהגדה המערבית חודרים אל ענף הפרדסים בישראל; משתכרים רבע משכרם של ישראלים. > עשרות אזרחים מגישים בקשות להחזקת נשק אישי. משרד הפנים אינו עומד בלחץ הפונים. > העירום, תערוכה של קבוצת 10+ בגלריה גורדון בתל־אביב. > הזמנים האלה, שירים ופזמונים של חיים חפר עם שייקה אופיר ויפה ירקוני. > האם תל־אביב בוערת, בבימוי קובי יגר, "הסרט העלילתי הראשון על מלחמת ששת הימים". > יהדות אמריקה: אתגר ישראלי, מאת אליעזר ליבנה: יהדות ארה"ב האמידה והמאורגנת היא גורם המעודד ירידה ובכך מהווה סכנה קיומית למדינת ישראל.

דצמבר 8 > ס. יזהר תוקף את "משוררי הסיפוח", המתעלמים מן ההשלכות המוסריות של סיפוח השטחים ו"אינם מגלים עדיין מה הם אומרים לעשות באנשים היושבים שם". 14 > ועידת רפ"י מחליטה ברוב קטן על איחוד עם מפא"י.

בחרה ממשלת מאיר להבליט את הפער, לסלק כל ערפול קונסטרוקטיבי ולהציג עמדה נוקשה.

מדוע לא נענתה ממשלת גולדה מאיר לביטוי המצרי המוסמך והפומבי הראשון של נכונות "להיכנס להסכם שלום עם ישראל?" מדוע השיבה ישראל תשובה שהביאה למעשה להפסקת שיחות יארינג, ויצרה את הרושם שהיא חוששת מן המתינות של מצרים יותר מאשר מנוקשו־תה? ארבעה הסברים הוצעו כתשובות לשאלות אלה: ראשית, ישראל ביקשה להשיג "שלום חם" עם מצרים, ולא היתה מוכנה להתפשר על פחות מכך. שנית, סאדאת נתפס כדמות חלשה ואולי חולפת – "בלי מעמד מספיק להתוות נתיבים חדשים במדיניות החוץ" (Newsweek, 1.3.1971). שלישית, ישראל לא בטחה במחלקת המדינה של ארצות־הברית מאחר שסברה כי היא־היא העומדת מאחורי תוכנית יארינג, שכן אחרי מלחמת סיני כפתה ארצות־הברית על ישראל נסיגה מסיני ומנעה ממנה לקצור פירות של ממש מניצחונה הצבאי. רביעית, שלוש המלחמות שלחמה ישראל נגד שכניה הערבים, בתוך כ־25 שנה, יצרו חוסר אמון עמוק בקרב הישראלים, והפרת הפסקת האש על ידי העברת טילי קרקע־אוויר מתוצרת רוסיה לחופי תעלת סואץ, לאזור הקפאת הכוחות, אף הגבירה את חוסר האמון במצרים.

אִמרתה הידועה של גולדה מאיר, כי שלום פירושו מבחינתה שהיא תוכל לערוך קניות בקהיר, רומזת כי דרישתה המרכזית של ישראל היתה השגת שלום "חם" או מלא, כלומר נורמליזציה של היחסים עם מצרים. אך למעשה הצהירה מאיר, ש"אם נסכים על הכל" אך מצרים תסרב לכונן יחסים דיפלומטיים עם ישראל – היא תמליץ לממשלתה לחתום למרות זאת (Newsweek, 8.3.1971).

אין לפקפק בכך ששלושת החששות הנותרים היו כנים, אך בתחילת 1971, ולבטח במהלך שנה זו, התרבו הסימנים שהיו יכולים להמעיט ממשקלם. החששות הישראליים והאמריקניים בדבר עמידותו של סאדאת היו צריכים להתפוגג ב־15 במאי 1971, כאשר סאדאת הרחיק את מתנגדיו העיקריים ואסר את ראש הממשלה הקודם, עלי סברי ומקורביו, חברי הפלג הפרו־סובייטי. ב־18 ביוני 1971 הוכיח סאדאת באופן דרמטי את אי־תלותו ואת סמכותו, כאשר דרש והשיג נסיגה מיידית של כל היועצים הסובייטים ממצרים. כבר ב־19 ביוני 1967 הניח הנשיא ג'ונסון קווי יסוד לגישתה של ארצות־הברית לתוצאות מלחמת ששת הימים, ומחלקת המדינה הקפידה לנהוג על פיהם. כוונתו המוצהרת של ג'ונסון לדרוש הכרה בעצמאות הפוליטית ובשלמות הטריטוריאלית של כל אומה במזרח התיכון, בתמורה לנסיגה ישראלית, וסירובו להסכים לנסיגה שאינה קשורה למטרות אלה הוציאו מכלל אפשרות חזרה של ארצות־הברית למדיניותה מ־1957 – מדיניות של הפעלת לחץ על ישראל לסגת מסיני. בנוסף לכך, הבית הלבן הפקיע כבר בשלהי 1970 את ענייני המזרח התיכון מידי מחלקת המדינה וניהל אותם על פי חזונו הגלובלי יותר. ישראל, שהפגינה את נכונותה לעזור לארצות־הברית להגן על ירדן מפני פלישה סורית בגיבוי סובייטי, בספטמבר 1970, הוכיחה את ערכה האסטרטגי; ולפיכך הלחצים שהפעילה מחלקת המדינה על ישראל – כדי שזו האחרונה תתפשר על האינטרסים המוצהרים שלה בסכסוך האזורי – חדלו. התפתחויות אלה היו אמורות לשכך את דאגותיה של ממשלת גולדה מאיר, לפחות במידה שהיתה מאפשרת את בחינת רצינות המתינות המצרית. אך לא חרדות קיומיות אלא שיקולים אחרים הדריכו את ממשלתה של גולדה מאיר ב־1971.

הדמיון הרב בין מה שמצרים היתה מוכנה להציע במסגרת תוכנית יארינג מ־8 בפברואר 1971, לבין התנאים שישראל קיבלה בהסכם קמפ דייוויד מ־26 במארס 1979, הוא המאיר את עינינו בעניין זה. מדוע ממשלת המערך המתונה של גולדה מאיר דחתה את אותם תנאים שקיבלה אחר־כך ממשלת הליכוד בראשותו של מנחם בגין, הנִצית יותר והפרגמטית פחות? העובדה שבפברואר 1971 סירבה ישראל לסגת לקו הגבול של 4 ביוני 1967, ואילו במארס 1979 הסכימה לעשות כן, נבעה כל־כולה ממלחמת יום הכיפורים שהתחוללה בינתיים ומהתוצאות הרות האסון שהמיטה על ישראל. השוואה זו, הדומה למערך ניסויי כמעט־מעבדתי ונדיר בהיסטוריה, מצביעה על כך שישראל היתה נכונה לכרות שלום עם מצרים המנצחת והחזקה יותר מאשר עם מצרים המובסת והחלשה.

אם קשיות העורף של מדינות ערב ושל התנועה הלאומית הפלסטי־נית היתה מסימני ההיכר שלהן במשך שנים רבות, הרי שמסקנה מצערת היא שכאשר אלה התגמשו – לאטן – ממשלות ישראל והישראלים לא נחפזו לאמץ אל חיקם את השלום ולהסכים לוויתורים שנדרשו לשם השגתו. למעשה, הם ניסו כל דבר אחר שלא היה כרוך בוויתורים טריטו־ריאליים. כמו היום, גם בראשית שנות השבעים הנכונות הישראלית "לעשות שלום" היתה כללית ומופשטת, אך בכל הזדמנות נתונה העיתוי לא היה בשל, הוויתורים הנדרשים גדולים מדי ואי־האמון רב מדי. בפועל, רק כאשר מוצו כל האפשרויות האחרות, נתפס השלום כאפשרות הבאה. במלים אחרות, הרושם המתקבל הוא שהשלום לא היה ראשון בסדר העדיפויות של הממשלה. התגובה הבלתי מתפשרת של ממשלת גולדה מאיר מותירה תחושה לא נוחה, אך בלתי נמנעת, שזו ביקשה לחבל במתכוון בשליחות יארינג. מאיר וממשלתה בחרו ברגע שבו מצרים היתה בשיא גמישותה, ובו הבהירו כי מטרותיה הטריטוריאליות של ישראל אינן ניתנות לשינוי, גם אם הדבר יכשיל השגת הסכם. הם היו מוכנים לחיות בצל מלחמה, למרות ששלום "קר" או מצב אי־לוחמה היה מסיר את סכנת פריצתה. האם הערכה זו הוגנת? ישנן ראיות רבות המצביעות על כך, שזו אכן היתה עמדתן של הדמויות המרכזיות בממשלה של גולדה מאיר.

הכרזתו של משה דיין, כי מוטב להישאר בשארם אל שיח' ללא שלום מאשר להשיג שלום ולאבד את שארם אל שיח', מוכרת היטב. ב־17 במארס 1971, בפגישת מרכז מפלגת העבודה שהוקדשה לדיון במשבר הבינלאומי שפרץ בעקבות דחיית תוכנית יארינג, התברר כי לעמדת דיין שותפים חברים רבים במפלגה. בסיכום לדעות שהובעו אמרה גולדה

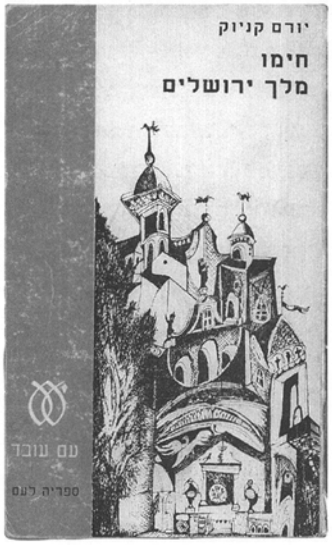

'חימו מלך ירושלים', רומן מאת יורם קניוק, ספריה לעם, עם עובד, תל־אביב.

1967 15 > **מונחת אבן הפינה לתחנה המרכזית החדשה של תל־אביב (שתיפתח רק בשנות התשעים).** 16 > **קמה "תנועה למען פדרציה ישראל־פלסטין". בין חבריה: עמוס קינן, אורי אבנרי, שלום כהן, נתן ילין מור. במסיבת עיתונאים משותפת עם שלושה אנשי ציבור מהגדה הם קוראים לנתק את הקשר בין הגדה לירדן ולהקים פדרציה ישראלית־פלסטינית.**

+ שפע סרטי מקור חדשים: שלוש שעות ביוני, סרט של דובר צה"ל וחיל האוויר על המערכה האווירית במלחמת ששת הימים, מוקרן בהקרנות מסחריות בבתי הקולנוע וזוכה להצלחה קופתית; הוא הלך בשדות, סרטו של יוסף מילוא, על פי הרומן של משה שמיר, בהשתתפות אסי דיין; אישה בחדר השני, סרטו הניסיוני של יצחק צפל ישורון; אהבה בנמל, סרטו הראשון של הבמאי ג'ורג' עובדיה בישראל; סיירים, סרט של מיכה שגריר.

1968 ינואר 2 > **חיים בר־לב מתמנה לרמטכ"ל; יצחק רבין מתמנה לשגריר ישראל בארה"ב.** 3 > **תיקון לתקנות שעת חירום מעניק לשר הביטחון סמכות להכריז על כל מקום בישראל כעל אזור ביטחון, שאפשר לגרש את תושביו ולאסור כניסה אליו.** 7 > **במפלגת העבודה, העומדת לקום, מתקבלת החלטה כי ישירו את האינטרנציונל לצד התקוה.** 9 > **עורכי דין ישראלים רשאים לפעול ביהודה ושומרון.** > **מאסר עולם לשני אנשי פת"ח על חבלה ברכבת לוד־חיפה.** 10 > **מעוכב שחרור חיילי החובה בחצי שנה "משיקולים ביטחוניים וכלכליים".** 11 > **מופקעות קרקעות במזרח ירושלים, שליש מהן בבעלות ערבית פרטית, לצורך הקמת שכונות מגורים. אדריכלים מזהירים מפני תכנון חפוז של השיכונים משיקולים פוליטיים.** 12 > **ויכוח פומבי בקולנוע תל־אביב בין איסר הראל לאורי אבנרי בשאלת עתיד השטחים.** > **משפט ציבורי מטעם לשכת בני־ברית פוסק ברוב קולות דין מוות למחבלים.** 14 > **סטודנטים דתיים מכריזים בסיום כינוס בחברון: "ההלכה אוסרת להחזיר שטחים מארץ־ישראל אשר שוחררו".** 15 > **נעצר מזכיר ועד הסטודנטים הערבים בירושלים בחשד לחברות במחתרת חבלנית. מעצרו מעורר הד בארץ ובעולם והפילוסופים ראסל וסארטר קוראים לשחרורו.** 21 > **ועידת היסוד של מפלגת העבודה הישראלית, איחוד בין מפא"י, רפ"י ואחדות העבודה.**

+ שירים בלתי אפשריים, מאת דוד אבידן. > **אבות ישורון מדבר בטקס חלוקת פרס ברנר על ההתעלמות המתמשכת של הספרות העברית מהערבים ומבעיית הפליטים: "אלה אשר שמרו על קברינו ושמות יישובינו הקדומים... לא מגיע להם להיות פליטים".** > **ספר לבן, מטעם משרד הדתות, מתאר את הריסת בתי הכנסת היהודיים וחילול בתי קברות בירושלים העתיקה ובחברון תחת השלטון הירדני.**

פברואר 5 > **הצוללת דקר ובה שישים ותשעה אנשי צוות מוכרזת כנעדרת. שמועות כי הוטבעה על ידי הצי הסובייטי בים התיכון.** 6 > **ארגון בני עקיבא קורא לשלב את בני הישיבות בצה"ל במסגרת הסדר שיאפשר את הלימודים בישיבה.** 18 > **מותר ייבוא סחורות והעברת כספים מירדן ואליה על ידי תושבי הגדה המערבית, כחלק ממדיניות היד הרכה שמנהיג דיין בשטחים.** 27 > **שמות הרחובות באזור המפורז בירושלים מוסבים על שם החטיבות שהשתתפו במלחמה בעיר.**

+ ארוטיקה, תערוכה בגלריה גורדון. > **ישעיהו ליבוביץ בסימפוזיון על סיפוח השטחים:** "מדינה זו שתקום עם מיליון וחצי ערבים בתוכה... תהיה... מדינה שכולה שוטרי חרש. הש.ב. ישלוט במדינה עם כל המשתמע מזה לגבי החינוך וחופש הדיבור... אני מתעב מדינה כזאת". > **אמא, אני שונא את המלחמה, רומן מאת יגאל לב.** > **חשופים בצריח, סיפורו של השריון הישראלי במלחמה, מאת שבתי טבת.** > **איי לייק מייק, מחזה מוסיקלי, בהפקת גיורא גודיק, במועדון אלהמברה ביפו.** > **כל כתבי חיים הזז, במהדורה של 12 כרכים.**

מארס 1 > **שר הפנים חותם על שורת צווים לפיהם השטחים הכבושים כבר אינם "שטחי אויב". הצעד נתפס כמיועד לנורמליזציה של השליטה הישראלית בשטחים ומעורר סערה פנימית ובינלאומית.** 4 > **דבר: "נשברה כמעט כליל התארגנותם הפנימית של ארגוני הטרור והחבלה הערביים שפעלו מאז מלחמת ששת הימים בתוך שטח ישראל".** 12 > **סטודנטים בטכניון שובתים במחאה על העלאת שכר הלימוד.** 18 > **תעודות זהות מונפקות לתושבי השטחים**

מאיר: "אנחנו למודי ניסיון ואיננו יכולים לסמוך על הסכם שלום, גם כאשר ייכתב וייחתם, אולי בעוד דור". ועוד הוסיפה "איננו כל כך טיפשים... גם על הסכם חתום איננו יכולים לסמוך..." (ביילין 1985, 122). דעתה של מאיר לא הותירה כל אפשרות להסכם שלום, בתנאי כלשהו, למשך שנים רבות. 222 חברי מרכז אישרו את החלטת הממשלה, שניים נמנעו; איש לא התנגד (שם, 122–123). עמדת הממשלה היתה מקובלת על רוב הציבור הישראלי. למרבה הצער, "התחזקות רחשי לב הציבור נגד ויתורים הפכה לתשומה חשובה בפוליטיקה הישראלית עד למלחמת אוקטובר 1973" (Whetten 1974, 200).

חידוש מסורת ההתיישבות – הקולוניזציה – כתהליך בניית מדינה עם כיבוש השטחים במלחמת 1967, היה המכשול המרכזי להתמתנות העמדות בישראל (Shafir 1984). כנשאל דיין ב־1968 מה על מפלגת העבודה לעשות ביחס לשטחים הכבושים, הוא לא התקשה להשיב: "הצעד הראשון הוא מסורתי בתחום העשייה במדינת ישראל – התנחלות" (דיין 1969, 164). כשישראל גלילי מנה בוועידת המפלגה ב־1971 את הסיבות ל"אמון שנתן הציבור במפלגת העבודה", הוא התייחס בראש ובראשונה ל"פאתוס ההתיישבות שלה" ולהרחבתו – אם לכיוון נהר הירדן ואם לכיוון תל־אביב – כי הוא נובע, כך טען נחרצות, מאותו מקור צרוף (גלילי 1971, 5). ההתיישבות, שבתקופת המנדט שימשה את היישוב לצורך הצבת תביעות טריטוריאליות כלפי האוכלוסייה הפלסטינית, נהפכה עתה לכלי בקביעת גבולותיה הבינלאומיים של המדינה, וכך עודדה מדיניות של התפשטות אחרי 1967. גישה זו משתמעת מדחיית כל תוכניות השלום של ארצות־הברית ושל האו"ם שהתבססו על העיקרון של שטחים תמורת שלום. למרות שמבצע ההתיישבות של תנועת העבודה מעולם לא שב לממדיו שמלפני עצמאות המדינה, אלא נותר פרויקט שולי – הרי שמיקומו המרכזי באתוס הישראלי שלאחר 1967 נשמר ואף הורחב. "החשיבות [שמייחסת ישראל] לגיאוגרפיה על חשבון המציאות הפולי־טית", כך נחזה עוד לפני מלחמת יום הכיפורים, "תמנע ממנה את תנאי הסדר השלום שהיא רוצה – הראשונה תחבל, מניה וביה, באחרונה" (Whetten 1974, 153).

אבל ב־1971 אמירות מסוג זה זכו ללעג ולזלזול: דיין לא רצה, או לא היה יכול להעלות בדעתו, שישראל תילחם וגם תחזיר את שארם אל שיח'; וגולדה לא היתה מוכנה, או לא היתה יכולה, לדמיין ישראל הבוטחת בהסכם שלום חתום עם מצרים (שמחירו ויתור על כל סיני) ואף שְׂמחה בו. לכן הממשלה לא שעתה לאזהרתו הנבואית של מזכיר המדינה ויליאם רוג'רס, בימי תוכנית יארינג, "שהאקלים מעולם לא היה טוב יותר להסדר במזרח התיכון, ואם לא נגיע להסדר כעת – הרי שנזרע זרעים שיובילו למלחמה בעתיד" (Newsweek, 29.3.1971). בדחותה את תוכנית יארינג (ואת תוכנית רוג'רס שקדמה לה), חיזרה ישראל אחר מלחמה ויצרה את ה"קונספציה" שהוליכה להיעדר כוננות צבאית בערב יום הכיפורים 1973.

ב־9 באפריל 1973 הכריז סאדאת בראיון נוסף ל־Newsweek, ש"הגיע הזמן להלם. הדיפלומטיה תימשך לפני הקרב, במהלכו ואחריו... כל דבר בארץ זו מגויס כעת בכל הרצינות לחידוש הקרב, שכעת הוא בלתי נמנע". "לעתים נדירות", קבע חיים הרצוג, "קורה שמנהיג של ארץ הנחוש בדעתו לצאת למלחמה מבטא בבהירות כה רבה את כוונותיו באוזני העולם ובאוזני כל הצדדים הנוגעים בדבר" (Herzog 1975, 25-26). מדוע היה המודיעין הישראלי כעיוור וכחירש לכתובת שעל הקיר?

ה"קונספציה" של המודיעין ביחס לצבא מצרים ומדיניותה של גולדה מאיר כלפי הצעותיו של סאדאת צמחו מהלך מחשבה פוליטי דומה, ולמעשה השלימו זה את זה. מדיניות ה"דווקא" הבלתי מתפשרת, שנקטה מאיר כלפי מדינות ערב, הגבירה את סכנת המלחמה, וכתוצאה מכך נדרשה דוקטרינה צבאית שתקבע כי סיכויי המלחמה קלושים. גימוד נכונותה של מצרים להשגת שלום תבע הפרזה ביכולתה הצבאית של ישראל. את המיליטריזציה של החברה הישראלית השלימה בשנים ההן הפוליטיזציה של הצבא, שבמסגרתה תוגמלו מפקדים רבים בתום שירותם הצבאי בצירופם לעילית הפוליטית. ה"קונספציה", שזיהתה ועדת אגרנט, לא היתה צבאית בלבד אלא גם פוליטית – שותפות של דעות פוליטיות נוקשות ואסטרטגיות צבאיות מוליכות שולל.

מדוע לא זכתה יוזמת יארינג לתשומת לב רבה יותר בדיעבד? ההתעלמות מן ההשלכות הפוליטיות וההיסטוריות של תוכנית יארינג התאפשרה בעקבות השילוב בין חוסר נכונותה של מפלגת העבודה להודות בהזדמנות שהוחמצה לבין חוסר עניין בליכוד, שהתנגד אפילו ליוזמת רוג'רס, שסללה את הדרך לתוכנית יארינג. גם המלומדים לא ראו בשליחותו ובתוכניתו של יארינג "רגע קריטי", שבו היה אפשר למנוע את מלחמת יום הכיפורים, על מחירה הפיסי והנפשי. במחקרים היסטוריים מופיעה תוכנית יארינג תמיד כחוליה אחת בשרשרת תוכניות שלום כושלות, כעקבות מעלות אבק בדרך המובילה לשום מקום; לעולם היא אינה מופיעה כמבשרת ביקורו המפורסם, המפתיע תמיד, של סאדאת בירושלים. ישנו חריג אחד ויחיד לכך – עבודת הדוקטורט של יוסי ביילין (שפורסמה מאוחר יותר כספר), אשר עסקה בשליחות שכשלה, אם כי בדרך עקיפה וביישנית במקצת (ביילין 1985). ביילין ייחס את דחיית התוכנית לקיפאון הפוליטי במבנה הפנימי של המערך, אך לא הפנה בבירור אצבע מאשימה אל מנהיגיה. לדעתו, איחודן של מפלגות תנועת העבודה ב־1968 העניק כוח וטו לשתי השותפות הזוטרות האקטיביסטיות, אחדות העבודה ורפ"י, אל מול השותפה הבכירה מפא"י, וכך מתינותה של זו האחרונה לא היתה יכולה לבוא לידי ביטוי. לדעתי, ביילין הפריז בהערכת מתינותם של מנהיגי מפא"י. עם זאת, מן הסקירה ההיסטורית שפרסם ביילין ב־1993 משתמע כי הוא מטיל את האחריות לכישלון יוזמת יארינג ולפרוץ מלחמת יום הכיפורים על ישראל. לדבריו, כאשר יארינג הציע הסדר פוליטי בין מצרים לישראל ב־1971 – "הנשיא המצרי החדש סאדאת קיבל את התוכנית, אך ישראל דחתה אותה" (Beilin 1993, 42, 121). בבוחנו את האופציות שעמדו בפני סאדאת ב־1971, מסכם ביילין: "סאדאת רצה להחזיר את חצי האי סיני לידי מצרים, אם בדרכי שלום

1968 המוחזקים. 20 < משה דיין נפצע בעת חפירה ארכיאולוגית. במהלך כל השנה מתפרסמות ידיעות על עתיקות שדיין רוכש בשטחים הכבושים. 22 < בעקבות גל פיגועים לאורך גבול ירדן פושט צה"ל על בסיסי פת"ח בכארמה. המבצע מסתבך, עשרים ושלושה חיילי צה"ל נהרגים, הרוגים מופקרים בשטח, והפלסטינים מציגים את הקרב כניצחון שלהם. < ועידת מפ"ם מכריעה בעד הצטרפות לחזית עם מפלגת העבודה, נגד עמדת ריפתין ורבים מצעירי המפלגה. 24 < ששת הימים, הסרט הממלכתי על מלחמת ששת הימים, בהקרנת בכורה בבתי הקולנוע. 26 < למרות פעולות מחאה נמרצות, הממשלה מחליטה על הקמת תחנת הכוח רידינג ד' בתל־אביב.

+ מופיע מעבר לטוב ולרע, מאת ניטשה בתרגום ישראל (שייב) אלדד. < גילוי דעת של אנשי שמאל המוחים נגד צווי ריתוק, הגבלות ומאסרים המוטלים על ערבים תושבי ישראל ועל העונשים הקולקטיביים ופיצוצי הבתים בשטחים. המזרחן אהרן כהן, שחתם על גילוי הדעת, נאלץ לפרסם מכתב חרטה פומבי כדי שלא יגורש מקיבוצו; אילן שליף, איש מצפן, שסירב לפרסם מכתב התנצלות דומה, מגורש מקיבוץ נגבה. < קונצרט של מוסיקה אלקטרונית ישראלית במוזיאון תל־אביב. מבקר משא, עידו אברבאיה שואל: "במי אתם משטים?" < מסדר הלוחמים, אלבום מאקמות של חיים חפר ממלחמת ששת הימים, זוכה להצלחה רבה.

'שירים בלתי אפשריים', מאת דוד אבידן, הוצאת המאה השלושים, תל־אביב. מצִדו השני של הספר: 'דו"ח אישי על מסע ל.ס.ד.'

אפריל 2 < בנאום בוועידה השנייה של תנועת העולם הזה מניף אורי אבנרי את הדגל הפלסטיני: "נוציא דגל זה מידי אויבינו ונשים אותו בידי הפלסטינים המוכנים לשלום. במקום רימון – לחיצת יד". 9 < מועצת הסטודנטים של האוניברסיטה העברית בירושלים אוסרת על תום שגב, עורך עיתון הסטודנטים הניצוץ, לנסוע לגרמניה בשל החלטה לקיים יחסים חד־סיטריים בלבד עם ארגון הסטודנטים הגרמני. 10 < בכנס ביד ושם על "העמידה היהודית בשואה" מתנהל ויכוח חריף על תפקיד היודנראטים. 11 < הממשלה מסירה הצעה של הרב שלמה גורן ושל שר הדתות לקבוע את כ"ה באייר כ"יום הודיה לאומי על החזרת איחודה של ירושלים השלמה ושיבתנו למקומות הקדושים" 12 < קבוצת בחורי ישיבה בראשות הרב לוינגר משתקעים במלון פארק בחברון. הקבוצה באה לחגוג במקום את ליל הסדר, ונשארת בתמיכת התנועה לארץ־ישראל השלמה, פעילים במרכז החופשי והסתדרות העובדים הלאומית. 16 < "התנועה ליהדות של תורה" קוראת לארגון של חיי הדת במדינה על בסיס חופשי ודמוקרטי. 24 < מופיע זאת הארץ, דו־שבועון של התנועה למען ארץ־ישראל השלמה, העורך: ישראל הראל, במערכת: נתן אלתרמן, משה שמיר, אליעזר ליבנה ומנחם דורמן. 26 < הפגנת נשים ערביות נגד איחוד ירושלים ונגד מצעד יום העצמאות, העתיד להיערך בעיר. הפגנה ראשונה בעיר מאז המלחמה. 30 < המנצח ליאונרד ברנשטיין והכנר יצחק פלרמן מגיעים לישראל לקונצרטים לכבוד יום העצמאות העשרים.

+ משטרת תל־אביב מתנכלת לדיסקוטקים ולמועדוני לילה בעיר וכופה עליהם סגירה מוקדמת, ח"כ רות קטין: "בדיסקוטקים מתרכזים רועי זונות והם משמשים קְני פריצות". < פשעי אהבה של המרקיז דה סאד בתרגום עברי, בהוצאת ארוס. < גבריאל מוקד דוחה במאזניים תביעות לספרות לאומית מגויסת לאחר מלחמת ששת הימים. < מתחיל שיווק משקאות קוקה קולה בישראל. < שירים בלתי אפשריים ודו"ח אישי על מסע ל.ס.ד., מאת דוד אבידן: "משורר נודע יוצא לבדוק את תכונות הסם המדובר ביותר בעולם על גופו". < השלום, מחזה פציפיסטי מאת אריסטופנס, מועלה בבימת השחקנים, בבימוי אריה זקס. < פיטר פריי מתמנה למנהל אמנותי של תיאטרון האהל ומבטיח להעלות "מחזות בריאים ואופטימיים" כנגד גל מחזות האבסורד, ומעורר בכך ביקורת חריפה. בחודש יולי יתפרעו חנוך לוין, יוסף מונדי, יונה וולך, יאיר הורביץ וכמה מחבריהם בהצגת תיאטרון האהל שברו את הכלים, בבימוי יגאל מוסינזון. הם יבקשו מהקהל באולם לא להניח לאינטלקטואלים להצחיק אותם בשמה של אמנות בריאה.

מאי 2 < כחצי מיליון איש צופים במצעד צה"ל הראשון ב"ירושלים השלמה", שמועבר בפעם הראשונה בשידור בטלוויזיה. 7 < הפגזה ראשונה משטח לבנון לעבר מנרה. 16 < מאות תושבים ערבים־ישראלים מקבלים צווי הגבלה

ואם באמצעות מלחמה, וכאשר לא הצליחה הדרך הראשונה להביא לתוצאות, הוא פתח במלחמה" (שם, 431). יוזמתו של ביילין, שהביאה למסמך העקרונות של אוסלו, מראה כי מי שלומד היסטוריה, על "רגעיה הקריטיים", עשוי לחסוך מעצמו ומאחרים את הייסורים שבחזרה על שגיאותיה.

כשפרצה מלחמת יום הכיפורים, התחלף שיכרון הכוח ב"טראומה": "ישראל צנחה מאופוריה לדיכאון, מיוקרה בינלאומית לבידוד דיפלומטי, משגשוג כלכלי לאינפלציה דוהרת, מעלייה רבת היקף לירידה... מלחמת יום הכיפורים היתה קו פרשת מים. היא ניפצה את המיתוס של ישראל הבלתי מנוצחת ושחקה את הביטחון העצמי של העם" (Sachar 1987, 4). מרירותו של הציבור, שחש כי מוסדותיו ומנהיגיו בגדו בו, מצאה את ביטויה הפומבי אחרי המלחמה בהפגנות ענקיות של קבוצות חוץ־פרלמנ־טריות. אך ההשלכות בטווח הארוך היו משמעותיות אף יותר. תהליכים פנימיים תרמו כבר קודם לכן לשחיקת התמיכה במפלגת העבודה, אך משבר מלחמת יום הכיפורים סייע במידה מכרעת לשקיעתה והחיש את התפנית הימנית והדתית של החברה הישראלית.

הליכוד הפך למפלגה הגדולה בכנסת והקים את הממשלה הימנית הראשונה של ישראל. מנחם בגין החל ליישם מדיניות התנחלות מאסיבית בכל רחבי הגדה המערבית, שתוצאותיה מעכבות עד היום את תהליך השלום הישראלי־פלסטיני. הדת היהודית עברה פוליטיזציה מעמיקה ואצל גוש אמונים גם לבשה מימד משיחי. ההסברים הדתיים לאכזבות הצבאיות זכו לפופולריות, גדל משקלה של הלאומיות הדתית והשקפות אי־רציונליות וחשוכות הפכו נפוצות. בתחום הכלכלה, התקופה שהחלה עם מלחמת יום הכיפורים ונמשכה עד גל העלייה שהחל ב־1990 זכתה לכינוי "השנים האבודות" (Razin and Sadka 1993, 16). אלמלא מלחמת יום הכיפורים, חלק מתהליכים אלה לא היה מתרחש או היה מתפתח באופן מקוטע יותר ומעמיק פחות. ללא המשקעים המרים של טראומת המלחמה הם היו ודאי תופסים מקום מרכזי פחות בתרבות ובפוליטיקה הישראלית.

ההזדמנות המוחמצת של תוכנית יארינג מעלה שאלות נוגות ביחס להשגת שלום. אחת הקושיות המשמעותיות ביותר היא: האם מלחמות ערביות־ישראליות אחרות היו גם הן הכרחיות או שאפשר היה למונען? דיון בשאלה זו אינו רק משאלה אינטלקטואלית, שמטרתה לעשות סדר בספרי ההיסטוריה. למעשה, גודלו של מחנה השלום, בכל רגע, מושפע ישירות מן הדרך שבה יחידים ומפלגות משיבים על שאלה זו ממש. אם נתעלם מקומץ האנשים הטוען שאפילו את מלחמת העצמאות היה אפשר למנוע, כמו גם מאלה הרואים בכל מלחמה חדשה קרב נוסף של מלחמת העצמאות, נמצא שרבים הצטרפו ל"מחנה השלום" אחרי מלחמת ששת הימים, ורבים יותר לאחר מלחמת יום הכיפורים, ורבים אף יותר אחרי מלחמת לבנון ואחרי האינתיפאדה. אחרים כנראה עדיין זקוקים למלחמה הבאה כדי לעשות זאת. נהוג לטעון שאחרי כל תבוסה ביקשו מנהיגי ערב לפתוח במשא ומתן על סמך הגבולות שקדמו למלחמה; כמשקל נגד אנו יודעים כעת שממשלות ישראל הסכימו לתנאים שהוצעו להן לפני ה"מלחמה האחרונה", רק לאחר שזו התרחשה. הרגע ה"מתאים" לעשיית שלום היה תמיד רגע של חולשה, בעת שהוויתורים על שטחים הוכפלו בקורבנות בנפש. בהגיעם לשלום באיחור דומים הערבים והישראלים אלה לאלה דמיון טרגי הרבה יותר מכפי שהם מוכנים להודות.

גרשון שפיר – המחלקה לסוציולוגיה, אוניברסיטת קליפורניה, סן דייגו

* תרגמה מאנגלית איילת סקסטין

1968 האוסרים עליהם לבקר בשטחים הכבושים מנימוקים ביטחוניים. 19 > גילוי דעת שעליו חתומים פרופסורים ומרצים מהאוניברסיטה העברית בירושלים מבקר את שאיפות הסיפוח של התנועה לארץ־ישראל השלמה: "ביטחון ושלום – כן, סיפוח – לא". 21 > מתנחלי חברון עוברים להתגורר בבניין הממשל הצבאי בעיר. 23 > מוקשים, עוצר, מהומות ויידויי אבנים בעזה. 24 > יגאל בורשטיין בהארץ: "השמלה של ג'אד נאמן הוא הסרט הישראלי הקצר החשוב ביותר של השנה". 28 > מתיחות ואלימות באוניברסיטה העברית בירושלים סביב עצרת של "ועד סטודנטים השולל את סיפוח השטחים וההתנחלויות בהם לפני הסדר מוסכם". עמוס קינן תוקף בעצרת את השאננות של הסטודנטים הישראלים לנוכח מגמת ההקצנה הימנית.

+ גיליון ראשון של הספרות, רבעון למדע הספרות בעריכת בנימין הרושובסקי ובהוצאת אוניברסיטת תל־אביב: כתב־העת "לא יפרסם יצירות ספרות חדשות, לא יתמסר לביקורת הספרות השוטפת, לא יקדיש את גיליונותיו לפובליציסטיקה או לאידיאולוגיה. תפקידו מדעי גרידא". > הפער, מאת מ. עמנואל: ניתוח הפער העדתי בישראל. > הספר מיכאל שלי, מאת עמוס עוז מעורר ויכוח ספרותי ופוליטי עז, שבחלקו מתמקד ב"היגיינה הציבורית" שלו. ברוך קורצווייל תוקף בחריפות סרקסטית את הפסיכולוגיזם של הספר ואת מחברו. > מול היערות, סיפורים קצרים מאת א.ב יהושע. > לזכור ולשכוח, מאת דן בן־אמוץ, על רומן בין ישראלי לגרמנייה. גבריאל מוקד תוקף את הרומן ומשייך את בן־אמוץ "לממסד דיזנגופי של בידור שדוף". בן־אמוץ משיב בהתקפה אישית חריפה על מוקד. > דוד בן־גוריון – זכרונות, תקליט אריך נגן של הד ארצי עם זיכרונות בן־גוריון "מימים היסטוריים".

'זאת הארץ', ביטאון התנועה למען ישראל השלמה, גיליון 1, אפריל 1968.

יוני 4 > שלושה הרוגים ישראלים בהפגזה ירדנית בעמק בית־שאן. צה"ל מגיב בהפגזות והפצצות על הכוחות הירדניים. 5 > מופיע הירחון אחרת, בעריכת מקסים גילן, "עיתונם של הנון־קונפורמיסטים, של רדיקליזם מהשמאל הנדיב די הצורך לפתוח את שעריו לרדיקליזם מימין או לסתם בעלי מחשבת מיעוט מכל הזרמים". על המשמר מכריז על "תפילת־אשכבה למהפכה הצרפתית" בעקבות דיכוי מהומות הסטודנטים והתייצבות משטרו של דה גול בצרפת. 10 > נוסד "קידמה", חוג רעיוני של אינטלקטואלים ספרדים לטיפול "בבעיות החברתיות של מדינת ישראל". 21 > גילוי דעת של התנועה למען ארץ־ישראל השלמה קובע כי "כל משא ומתן עם ממלכת ירדן המיוסד על נכונות לוותר על ריבונות ישראלית בשטחי יהודה ואפרים – מרחיק את השלום ומקרב את המלחמה".

+ המשורר הערבי, חביב קהוג'י מחיפה, עוזב את ישראל לאחר שהיה נתון במשך שנה במעצר מינהלי. > הרב עובדיה יוסף והרב שלמה גורן נבחרים כרבנים הראשיים של תל־אביב על רקע קריאות לביטול מוסד הרבנות הכפול. > שלושה מחזות תנ"כיים בתיאטרונים: סדום סיטי, מאת בנימין גלאי בתיאטרון חיפה, נח, בתיאטרון המעגל ומות סיסרא, בצוותא. > אורי אבנרי קורא בכנסת לסטודנטים הישראלים ליטול חלק במהפכת הסטודנטים העולמית ו"...למרוד בחינוך הישראלי המיושן והמעובש... דרושים לנו בנדיטים משלנו". > בנתיבי עיון ומאבק, מסות ומאמרים מאת פנחס לבון. > דפים צהובים, "דו־ירחון לספרות חריגה", בהוצאת דווקא ובעריכת דן עומר. יופיע כשנה בלבד. > נחנך "עמוד הגבורה" של בוקי שוורץ ביד ושם. > את, אני והמלחמה הבאה, מחזה מאת חנוך לוין, מועלה במועדון הקצב "בר־ברים" על ידי סטודנטים לתיאטרון, בבימוי עדנה שביט. בתוכנייה נכתב: "הלכנו לסרטי מלחמה, קנינו אלבומי ניצחון, תחבנו פיתקאות בכותל, קראנו הידד לאלופים ואת המוות שכחנו או יפינו. אבל המלחמה הכי צודקת והכי מוסרית אסור לה שתשכיח או תייפה את מותו האישי של החייל". בן־עמי פיינגולד מגיב במאזניים: הניסיון של לוין "להציג כת צבאית הזוללת בשר תותחים, את הגבורה והשכול כמשהו נלעג וגרוטסקי ברוח צינית" ראוי לגרמניה של שנות השלושים או לברה"מ אבל לא ל"עם הנלחם במיליטריזם והנאבק על חייו יום־יום".

יולי 8 > חמש נשים ערביות מסרבות לפנות בית בשכונת אבו טור בירושלים, שלטענתן שייך למשפחתן. חברת עמידר, האחראית על חלוקת בתי אבו טור הנטושים, מסרה את הבית לישראלי. הנשים הערביות נעצרות. בסוף החודש יציע